

20 lat polityki zagranicznej Polski Ludowej. Materiały sesji naukowej PISM. Warszawa, 15—16 września 1964. Warszawa 1964, 254 ss.

W dniach 15—16 września 1964 r. odbyła się w Warszawie, zorganizowana przez Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, sesja naukowa poświęcona omówieniu kluczowych zagadnień polityki zagranicznej PRL w minionym dwudziestoleciu. W sesji, obok pracowników PISM i resortu służby zagranicznej, liczny udział wzięli przedstawiciele świata nauki, aktywu społecznego z całego kraju oraz dziennikarze. Na sesję przybyli także naukowcy z Czechosłowacji, NRD i Związku Radzieckiego, reprezentujący placówki naukowe o profilu zbliżonym do PISM.

Dorobek dwudniowych obrad udostępniony został szerszemu gronu czytelników w postaci osobnej publikacji zawierającej całokształt materiałów sesji. W redakcyjnym wstępie czytamy, iż w zbiorze czytelnik znajdzie:

„Próbe analizy niektórych problemów polityki zagranicznej Polski Ludowej, oświetlenie ważniejszych aktów i wydarzeń w okresie dwudziestolecia, zainicjowanie dyskusji i zasygnalizowanie potrzeb, jakie istnieją w dziedzinie badania pewnych odcinków naszej działalności na arenie międzynarodowej”.

Jednak obok aspektu poznawczego, podjęcie badań nad stosunkami międzynarodowymi Polski współczesnej ma doniosłe znaczenie również dla codziennych potrzeb i pracy bieżącej służby zagranicznej. Tę stronę badań wyeksponował wiceminister J. Winiewicz w przemówieniu powitalnym, stwierdzając:

„Dla praktyków polityki zagranicznej praca nauki w dziedzinie stosunków międzynarodowych obojętną być nie może i obojętną nie jest. W stosunkach międzynarodowych, zwłaszcza doby dzisiejszej, niesłychanie skomplikowanych, najeżonych sprzecznościami, pełnych złożonej problematyki, praktyce trudno działać bez podbudowy gruntownych badań naukowych” (s. 9).

Całość materiałów opublikowanych w omawianym tu tomie podzielona została na dwie części (referaty i dyskusja), poprzedzone wstępem redakcji i przemówieniem powitalnym wiceministra spraw zagranicznych — J. Winiewicza. Zbiór zamyka przemówienie końcowe wiceprzewodniczącego Rady Naukowej PISM — prof. dra Manfreda Lachsa. Jako aneks umieszczono tutaj wykaz uczestników sesji.

Część pierwsza zawiera teksty sześciu głównych referatów wygłoszonych na sesji. Otwiera ją *Geneza polityki zagranicznej Polski Ludowej* dr S. Staniśławskiej. Autorka, nawiązując do okresu przedwojennego, przedstawia kolejne etapy kształtowania się władzy ludowej w Polsce podczas okupacji do utworzenia PKWN. Rozbieżności, jakie istniały między rządem londyńskim a polską lewicą w kraju, dotyczyły m. in. sprawy zachodniej granicy Polski. Autorka w związku z tym stwierdza:

„Obóz londyński w kraju i za granicą nie miał jednolitego stanowiska w sprawie polskiej granicy zachodniej. Koła te wysuwały hasła wahające się od postulatu drobnych poprawek granicznych, aż do programu 'Wielkiej Polski od Odry po Dniepr'. Programy te, niezależnie od proponowanego zasięgu rozszerzenia terytorium polskiego, były bez pokrycia, bez możliwości realizacji. Dla odzyskania i utrzymania terenów zachodnich nie wystarczało bowiem odwoływanie się do tradycji historycznych, wiążących naród polski ze starymi ziemiami piastowskimi, ani nawet wskazywanie na fakt zamieszkiwania tych ziem przez około półtora miliona Polaków, którzy oparli się kilkuwiekowej germanizacji. Pierwszym warunkiem uzyskania ziem na zachodzie było uaktywnienie własnych sił narodu, które rząd londyński paraliżował. Drugim warunkiem było uzyskanie poparcia czynników zewnętrznych, decydujących o losach wojny i warunkach pokoju, czego rząd londyński nie potrafił dokonać, wszczynając spór z ZSRR” (ss. 37—38).

Referat dra A. Kruczkowskiego pt. *Polityka zagraniczna Polski Ludowej — polityką pokoju* zawiera bogato udokumentowaną analizę praktycznej realizacji trzech głównych zasad polskiej polityki zagranicznej, którymi są:

— jedność, przyjaźń i braterska współpraca w stosunkach z krajami socjalistycznymi;

— solidarność i pomoc w stosunkach z państwami nowo wyzwolonymi i z narodami walczącymi o umocnienie swej suwerenności i postęp społeczny;

— pokojowe współistnienie w stosunkach z państwami o odmiennym systemie społeczno-gospodarczym.

Referat stanowi zarazem omówienie aktywności Polski na różnych płaszczyznach życia międzynarodowego. Wypracowane i konsekwentnie realizowane wymienione wyżej zasady także w przyszłości stanowiąc będą czynnikiem kształtującym profil polskiej polityki zagranicznej.

Problematyce handlu zagranicznego Polski poświęcony był kolejny referat prof. dra T. Łychowskiego pt. *Miejsce Polski Ludowej w międzynarodowym podziale pracy*. Przedstawiając rozwój handlu zagranicznego Polski przedwojennej, referent stwierdzał, że:

„...sam układ stosunków w gospodarce międzynarodowej, jaki istniał w okresie między wojnami, uniemożliwiał właściwie gospodarce polskiej takie ‘umieszczenie się’ w międzynarodowym, kapitalistycznym podziale pracy, które by mogło stanowić podstawę jej szybszego wyjścia ze stanu zacofania gospodarczego” (s. 71).

Obraz polskich międzynarodowych stosunków gospodarczych uległ po II wojnie światowej radykalnemu przeobrażeniu. Wpłynęły na ten fakt w głównej mierze takie czynniki jak: zmiana ustroju Polski, uniezależnienie się od kapitalistycznego międzynarodowego podziału pracy i oparcie się przede wszystkim na stosunkach gospodarczych ze Związkiem Radzieckim i krajami socjalistycznymi oraz osłabienie kapitalistycznego podziału pracy, będące wynikiem postępującego kryzysu tego ustroju.

Roli Polski w zabiegach o utrzymanie pokoju i jej inicjatyw rozbrojeniowych i odprężeniowych dotyczył referat J. Kowalewskiego pt. *Polityka polska a problem rozbrojenia*. Autor omówił szczegółowo genezę, rozwój i aktualny stan dążeń polskiej dyplomacji do osiągnięcia porozumień rozbrojeniowych. Obszernie zwłaszcza potraktowano w referacie polskie inicjatywy utworzenia w Europie środkowej strefy bezatomowej.

Przedstawiona w pracy A. Kruczkowskiego, w ramach charakterystyki całości kształtu polityki zagranicznej PRL, zasada solidarności, pomocy i współpracy z państwami nowo wyzwolonymi względnie walczącymi o wyzwolenie z jakichkolwiek form zależności kolonialnej, stała się przedmiotem osobnego referatu dra J. Prokopczuka pt. *Polityka zagraniczna PRL na rzecz wyzwolenia narodów kolonialnych*. Autor podszedł do opracowanego przez siebie tematu zarówno od strony politycznej, jak i gospodarczej, wyróżniając w polityce zagranicznej PRL wobec państw tzw. „trzeciego świata” trzy okresy: lata 1945-56, 1956-60 i od 1960, charakteryzujące się różnym stopniem współpracy między Polską a tą grupą państw względnie narodów.

Jest rzeczą zrozumiałą, że omówienia polskiej polityki zagranicznej w szerokim stopniu uwzględniać muszą stosunki polsko-niemieckie, wpływające wszak w poważnym stopniu na kształtowanie się koncepcji stosunków międzynarodowych PRL. Problematykę tę przedstawił prof. dr F. Ryszka w referacie pt. *Stanowisko Polski w kwestii niemieckiej*. Autor podkreślił, iż genezy aktualnego diametralnie różnego stosunku obu państw niemieckich do Polski szukać należy w latach poprze-

dających ich powstanie. Szczególnie obszernie omówił Ryszka sprawę odrodzenia się militarystyki w Niemczech zachodnich, zwracając przy tym uwagę na udział w tym procesie zachodnich mocarstw okupacyjnych, a zwłaszcza rządu Stanów Zjednoczonych. W związku z tym autor stwierdza:

„...proces reaktywowania militarystyki niemieckiej był procesem złożonym i musiał odbywać się etapami ze względu na zrozumiałą niechęć — a przynajmniej rezerwę — ze strony opinii w krajach Europy zachodniej i w samych Stanach Zjednoczonych, chociaż rząd tego kraju stał się promotorem odrodzenia siły wojskowej Niemiec Federalnych.

Proces ów zaczął się wszakże już przed powstaniem Niemieckiej Republiki Federalnej. Zajął się od formowania nastrojów, tworzenia atmosfery, mobilizowania opinii” (s. 141).

W referacie uwzględniono również stanowisko Polski wobec takich, dotychczas jeszcze nierozwiązanych składników problemu niemieckiego, jak zagadnienie Berlina zachodniego, sprawa traktatu pokojowego z Niemcami i uregulowanie wzajemnych stosunków między Polską a NRF.

Ponadto w części pierwszej omawianego zbioru opublikowano siedem dalszych referatów o tematyce bardziej szczegółowej. Stanowią one niejako uzupełnienie poruszonych w głównych wystąpieniach problemów. Dotyczą takich zagadnień jak: aspektów historyczno-prawnych sojuszy Polski Ludowej (R. Bierzanek), miejsca Polski w międzynarodowym socjalistycznym podziale pracy w ramach RWPG (L. Ciamaga), działalności PRL w międzynarodowych komisjach w Korei i Indochinach (M. Gdąński), prawno-organizacyjnych ram handlu Polski z krajami kapitalistycznymi (J. Jakubowski), umów międzynarodowych Polski Ludowej (S. E. Nahlik), stosunku Polski do ochrony praw człowieka (Z. Resich) oraz udziału Polski w organizacjach międzynarodowych (J. Sztucki).

Nad referatami wywiązała się ożywiona dyskusja, której plon złożył się na treść drugiej części opublikowanych materiałów. Objęła ona łącznie 31 wystąpień, wśród których nie zabrakło też głosów przybyłych z zagranicy gości. Dyskusja wniosła szereg nowych elementów, uzupełniając w istotny sposób obraz polskich stosunków międzynarodowych. Dyskusja, podobnie jak i referaty, zaprezentowała wyniki badawcze szeregu dyscyplin naukowych. Dlatego szeroki wachlarz zagadnień poruszonych w dyskusji nie pozwala omówić całokształtu opublikowanych wystąpień. Problematyce stosunków polsko-niemieckich, pojętych jak najszerzej, poświęcone było szczególnie dużo głosów. Skupiły się one m. in. na zagadnieniach rewizjonizmu i militarystyki zachodniemieckiej, granicy na Odrze i Nysie, polskich inicjatyw rozbrojeniowych, gwarancji bezpieczeństwa oraz stosunków Polski z obu państwami niemieckimi.

W przemówieniu zamykającym sesję prof. M. Lachs wymienił zadania, jakie stoją przed Polskim Instytutem Spraw Międzynarodowych w zakresie badań nad współczesnymi stosunkami międzynarodowymi. Postulaty te, mimo iż sformułowane tylko pod adresem PISM, mogą stanowić również ogólną wytyczną przy ustalaniu zadań badawczych nad stosunkami międzynarodowymi doby współczesnej. Zadania te zostały przez prof. Lachsa ujęte następująco:

- „Poprzez konkretyzowanie założeń teoretycznych — umożliwić praktyce tłumaczenie ich na język codziennego życia;
- poprzez badanie faktów dostarczonych przez praktykę — pomagać we właściwym, pełnym rozeznaniu aktualnych wydarzeń;
- poprzez zbieranie doświadczeń — tworzyć syntezę, by z nich z kolei wyciągać wnioski dla konkretnego działania;
- poprzez zdobycie pełnego rozeznania — dostarczyć materiałów dla nowych, twórczych inicjatyw” (s. 443).

Kończąc to omówienie materiałów sesji PISM stwierdzić należy, iż pierwsza¹ na tak szeroką skalę zakrojona próba syntetycznego przedstawienia polityki zagranicznej PRL, podjęta z inicjatywy Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych, wypadła nader udanie. A przecież, jak to określił prof. Lachs, sesja ta winna stać się początkiem nowego etapu prac Instytutu nad stosunkami międzynarodowymi Polski Ludowej.

Józef Muszyński

ARMIN DROSS: *Deutschland und Polen in Geschichte und Gegenwart*. Herman Schroedel Verlag KG. Hannover—Dortmund 1964, 80 ss.

W słowie wstępnym dyrektora instytucji, na której zlecenie powstała omawiana tu broszura (*Gesamteuropäisches Studienwerk in Vloth/Weser*), wymienione zostały szczegółowe cele, którym ma ona służyć. W skrócie można je ująć następująco: 1) bliższe poznanie stosunku Polski i Polaków do Niemiec i Niemców, 2) ukazanie Polski jako „części składowej większej Europy w przeszłości i w teraźniejszości”, 3) ukazanie wybranych fragmentów historii polsko-niemieckiej, których obraz wymaga korektury, 4) ukazanie politycznych problemów i ich alternatyw, zrodzonych w wyniku II wojny światowej, 5) przyczynienie się do „wyrównania drogi dla niemiecko-polskiego porozumienia przez znoszenie barykad powstałych między dwoma narodami w wyniku splotu wzajemnych przewinień”. Ten program nie jest czymś nowym i oryginalnym. Powtarza się on od czasu do czasu w wypowiedziach rzeczników idei porozumienia polsko-niemieckiego, nie uznających jednak obecnego *status quo* w kwestii granic. Nie jest też ten program czymś nowym w publicystycznej działalności autora omawianej pracy, który swoją czynną, a jednocześnie w jakimś stopniu „nową” postawę wobec polsko-niemieckiego problemu zaprezentował już wcześniej w kilku artykułach. Otwierający np. cały zbiór esej pt. *Deutsch-polnische Komplexe* stanowi rozszerzoną wersję rozprawy ogłoszonej rok wcześniej na łamach kwartalnika „Moderne Welt” (nr 4/1963). Omawiany tutaj tomik jest zbiorem szkiców, których tematyka jest wprawdzie podporządkowana tytułowi całości oraz wyznaczonym we wstępie celom, ale można by dyskutować, czy wyczerpuje ona postawiony w tytule problem i czy dobór tematów jest z punktu widzenia ich znaczenia najwłaściwszy. Ta ostatnia uwaga nie ma wpływu na ogólną ocenę pracy. Autor skupił bowiem główny wysiłek na ukazaniu Polski swojemu społeczeństwu, a to — jak sądzimy — może usprawiedliwiać pewną dowolność w wyborze i stawianiu problematyki. Rzecz w tym, czy z polskiego punktu widzenia wykonanie tego zadania można uznać za zadowalające, a także w tym, jak autor podchodzi do spraw ujętych w punkcie 4, a zwłaszcza w budzącym z góry zastrzeżenia punkcie 5 przedstawionych na wstępie celów pracy. Trzeba od razu stwierdzić, że na te pytania nie można dać jednoznacznej odpowiedzi. Praca bowiem zawiera szereg ujęć, ocen i poglądów obiektywnych, budzących nie tylko aprobatę, ale nawet sympatię dla autora, oraz wiele innych — rodzących wątpliwości i sprzeciw.

Najwięcej zastrzeżeń budzi część pierwsza zbioru składająca się ze szkiców opatrzonych następującymi tytułami: *Niemiecko-polskie kompleksy*, *Zmiana obrazu*

¹ Część referatów ogłoszona została już wcześniej na łamach „Spraw Międzynarodowych” (nr 7/1964).